“Sevdiyin əsər”

Tibb hər nailiyyətində Allahın varlığını təsdiqləyir

Paşa Qəlbinur: “Çexovun yaradıcılığında da müsbət qəhrəman yox səviyyəsindədir”

“Sevdiyin əsər” layihəsində yazarların, elm, sənət adamlarının ən çox sevdikləri əsər haqqında söhbət açırıq. Budəfəki həmsöhbətimiz şair, yazıçı Paşa Qəlbinurdur. Paşa müəllimin sevdiyi əsər Anton Çexovun “Cərrahlıq” hekayəsidir.

- Hansı məziyyətlərinə və bədii keyfiyyətlərinə görə Anton Çexovun “Cərrahlıq” hekayəsi sizin sevdiyiniz əsərdir?

- Mənə sevdiyim hekayədən, əslində, yazıçıdan bəhs etməyi təklif etdiniz. İlk növbədə Cəlil Məmmədquluzadə, Əbdürrəhim bəy Haqverdiyev, Edqar Allan Po və Çexov keçdi könlümdən. Həkim olduğuna, yəni mənə daha yaxın olduğuna görə Çexovu seçdim.

Ədəbiyyatın, incəsənətin bütün növlərinin həkimlik sənətinin də ali məqsədi insanı öyrənmək, onda olan müsbətləri təbliğ etmək, öymək, ömrünü uzatmaqdır. Və əksinə, pislərə gülmək, qamçılamaqdır...

Bu mənada həkim-yazarların işi bir azca asanlaşır. Çünki onlara insanın anatomiyası, fiziologiyası, psix fəaliyyəti, xəstəlikləri ən azı 20 il ərzində tədris olunur.

Çexov 100 il əvvəl deyirdi ki, özlərini həyatı öyrənməyə həsr edən insanlar üçün, astronoma ulduz lazım olduğu qədər lazımam.

Digər tərəfdən, Çexovun zamanında roman yazmayan yazıçı, yazıçı adlana bilməzdi. Çexov, əslində roman yazırdı, ancaq həcmini sıxıb kiçik hekayələr şəklinə salırdı... İndiki miniatür romanları Çexov 100 il əvvəl yazıb. Haqlı olaraq Lev Tolstoy, avropalı tənqidçilər D.Marri, Şona O, Keysi və b. şəninə tərifllər yağdırıb onu “gələcəyin yazıçısı” adlandırırdılar. Deyirdilər ki, Çexov yaradıcılığının işığı uzaq ulduzların işığı kimidir, insanlığa uzun bir yol gəlir və birdənbirə işıqlanmır.

Bələliklə, həkimin həkimlik haqqında hekayəsini seçdim. Ümumiyyətlə, A.Çexovun yaradıcılığının böyük bir qismini yüksək qiymətləndirir və dəyərli ədəbiyyat nümunələri hesab edirəm. Bu əsəri sevməyimin səbəbi peşəmlə bağlılığıdır. Çexov özü də həkim olduğu üçün tibblə bağlı bu əsərini də kiçik həcmli olmasına baxmayaraq yeterli qədər dolğun yaza bilib. Əsərdə dövrümüzdə də aktual olan və hələ də həllini tapa bilməyən bir çox məsələlərə toxunulmuşdur. Əsərin tibblə bağlı olması mənə doğma gəldi və bu əsəri sevdim.

- Süjeti xatırlayaq...

- Dünya durduqca duracaq bu əsər cəmi 3 kitab səhifəsi həcmindədir. Sovet ideologiyası, bolşevik təfəkkürü və tənqidi, yəqin ki, aşağıdakı yanaşmaya dözməzdi. Əsərin hər iki qəhrəmanı mənsub olduqları iyerarxiyanın aşağı pilləsinə mənsubdurlar. Nazim Hikmətin dili ilə desək “Çayın da, şərabın da birincisi, dad ikinci əlindən...”

Feldşer, Kuryatin və dyaçok Vonmiqlasov - kilsə xidmətçisi, keşişin köməkçisi, kilsə zəngini vuran, kilsənin məişət işləri ilə məşğul olan, heç bir dini dərəcəsi olmayan insan. Kilsə xidmətçisi Vonmiqlasov kənd xəstəxanasına diş həkiminə gəlir, həkim yerində olmadığı üçün feldşer Kuryatin xəstəni qəbul edir. Böyük yazıçı müsbət qəhrəmanı olmayan əsərin iki mənfi qəhrəmanını bir-iki cümlə ilə xarakterizə edir.

Feldşer Kuryatin - sözün kökü kur, dilimizdə adın semantik mənası mənfi anlamda ifrat tənbəki çəkən, 40 yaşında, kök, əynindəki pal-paltarı köhnəlmiş, sürtülmüş, simasında xoşagələn məsuliyyət hissi, sol əlinin baş və şəhadət barmaqları arasında ətrafa kəskin, pis iy verən siqara olan adamdır.

Kilsə xidmətçisi Vonmiqlasov - soyadın kökü və birinci hecası rus dilində xoşagəlməyən üfunət deməkdir, fikrin bu sözlə ifadəsi əlavə olaraq, kəskin neqativ emosional xarakterli anlamındadır. Onu da xatırladım ki, hər iki qəhrəmanın adı əsərin əvvəlində çəkilmir. Bu, soyadların mənfi mənalarını önə çəkmək üçündür.

Müəllif Vonmiqlasovu təsvir edir: “Hündür boylu, cantaraq qoca. Sağ gözünün qarası bozarıb, yarımqapalıdır, burnundakı xalı uzaqdan yekə milçəyə oxşayır. Gözləri ilə otaqdakı ikonanı axtardı, tapmayanda karbol məhlulu olan şüşə qaba xaç çevirdi. Qırmızı cib dəsmalından müqəddəs çörəyi (prosforu) çıxarıb, əyilib təzim edərək feldşerin qarşısına qoydu”. Müəllif izaholunmaz canlı bir dillə pasientin xəstəxanaya gələnə qədər el təbabətinin müxtəlif üsullarından, uğursuz istifadəsindən danışır.

Bu uğursuz dişçəkmə mücadiləsində feldşer əvvəlcə cərrahiyyəni bütünlüklə inkar edir: “Boş şeydir cərrahiyyə, əsas dişi çəkən əlin möhkəmliyidir. Sonra uğursuzluğa düçar olanda, özünü inkar edir, - qardaş bu cərrahiyyədir, zarafat deyil” - deyir.

Və sonra özünü bol-bol tərifləsə də dişini çəkə bilmədiyi pasienti deyinə-deyinə müqəddəs çörəyi götürüb əli yanağında uzaqlaşır.

Böyük Çexov sənətin dili ilə yüz il sonraya - bu günə və dünya durduqda da müsbət qəhrəman yox səviyyəsindədir. Bu bir medalın iki üzünün olmasına bənzəyir. Çexova məxsus olan bu üsulla o, mənfi qəhrəmanları elə yaradır ki, xarakterlərə aid müsbət xüsusiyyətlər, yəni medalın əks üzü oxucu xəyalında canlana bilsin. O, hadisələri əyani sürətdə göstərməklə inandırmağı bacarır ki, qəhrəmanların üzdə görünən mənfi keyfiyyətləri deyil, müsbət tərəfi təbliğ olunmalıdır. İnsanlar hər hansısa bir dəyəri, anlayışı onu edə bilməyənlərdən öyrənir. Tərbiyəni kimdən öyrəndin sualının cavabı “tərbiyəsizdən”dir.

- Bu hekayədə elm və dinin savaşı var. Və sonda qəhrəmanların ikisi də əlacsız qalır. Bu vəziyyətin səbəbi nədir?

- Əslində, bu hekayədə elmlə dinin savaşı yoxdur. Elm və dinin hər zaman bir olduğunu və bir-birilərini tamamladığını düşünürəm. Elmdə olan hər hansısa bir kəşfin, əslində, dində də əksini tapdığını görürük. Fikrimcə, onlar mübarizədə deyillər. Bu, psevdo-elm və psevdo-din xadiminin mübarizəsi kimi görünsə də, onların təsviri ilə bizim həqiqəti görməyimizə şərait yaradır. Müəllif feldşerin qabiliyyətsizliyini təsvir etməklə bizə əsl həkimin necə olmalı olduğunu bizə göstərir. Əsərdə həkim öz toyuna getdiyi üçün feldşer bu işi görmək - diş çəkmək istəyirdi. Çexov din xadimini də təsvir etməklə “əsl din xadiminin hansı keyfiyyətləri olmalıdır” sualına oxucunun cavab tapmasına çalışır. Tibbdə genomun açılışı, kök hüceyrələrinin varlığının kəşfi, nano hissəciklərinin kəşfi, elmin ən müxtəlif nailiyyətlərindən faydalanan tibb Allahın varlığını hər nailiyyətində təkrar-təkrar təsdiqləyir. İnsan mükəmməl bir ideyanın, təfəkkürün mütləq ali məhsuludur.

- Əyalət həkiminin özünəxas eqosu, keşişin isə minnətdarlıq duyğusu aydın görünür. Finalda isə hər iki xüsusiyyət qəzəblə əvəz olunur. Bu qəzəb hissi daha çox hansı obrazın payına düşüb, kimdir günahkar?

- Bu qəzəb hissi uduzmuş hər iki fərdin qəzəbidir. Ancaq bunun səbəbi ikisinin də savadsızlıqdan, qeyri-kamillikdən, yarımçıq olmaqlarından irəli gələn qəzəbdir. Əsl sənətini bilən insan məğlubiyyətə uğramır.

- Hekayə birxətli təhkiyə ilə yazılıb. Çexovun digər hekayələri də belədir. Sosial-ictimai problemlərin hekayələri bu cür alatoran göstərməsini müəllifin üslubu kimi dəyərləndirirsiniz, yoxsa hekayənin süjetinin məntiqi kimi?

- Bu, müəllifin öz üslubudur. Onun üslubu birbaşa hədəfinin üstünə getməyərək hər hansı bir əskiliklərin vəhdətinə mənfi tərəfdən yanaşması və bunu təsvir etməklə pərdəni qaldırması, digər tərəfdə arzuolunan simalar, şəxslər və vəziyyətləri göstərməsidir. Hər bir yazıçının məqsədi yaxşını təbliğ etməkdir. Onu oxuculara təsir edərək çatdırmaq isə fərqli üsullarla mümkündür. Hər hansı bir şeyə “yaxşı” deyərkən yaxşı adiləşir. Ancaq müəllif pisi ustalıqla göstərdikdə, yaxşı daha aydın görünür.

- Çexov da həkim olub. Hekayədəki ironiya həm də özünü - müəllifi xarakterizə edirmi?

- Bu ironiyalar naşılığa olan ironiyalardır. Tibbdə “feldşerizim” adlanan bir ifadə var ki, bu özündə xəstəliyin səbəbini araşdırmadan çözüm yolu axtarmağı ehtiva edir. Həkimlik baş ağrısı olan xəstənin bir səbəbdən deyil, müxtəlif səbəblərdən səhhətinin pisləşməsini aydınlaşdıra bilməkdir. Bəlkə, təzyiqi qalxıb, yaxud xəstə zəhərlənib? Bunları aydınlaşdıraraq müalicə etmək həkimlikdir. Lakin feldşerizm isə səbəbi araşdırmadan birbaşa ağrını yox etmək üçün həmin ağrıya təsir edən dərmanla müalicədir. Ədəbiyyatda olduğu kimi tibbin də incəliklərini bilən Çexov bu savadsızlığı qamçılayırdı.

- Sizcə, hadisələrin çaparaqlığı hekayədə qoyulan problemi lazımınca göstərə bilibmi?

- Kiçik həcmli hekayədə qoyulan problemi oxucuya çatdıra bilməsi Çexovun ustalığıdır. Bu, şaha onun ustalarından birinin qarışqa, digərinin isə qarışqa üçün nal düzəltməsi əhvalatına bənzəyir. Əgər qarışqa düzəltmək çətindirsə, ona nal düzəltmək ondan da çətindir və böyük ustalıq, peşəkarlıq tələb edir. Çexov da həmin o “qarışqa” düzəldən yazıçılara “qarışqaya nal düzəltməkla” böyük ustalığını göstərə bilir. Əsərin çaparaqlığından danışdıqda isə qeyd edə bilərik ki, sürətli şahmata nəzər salsaq, böyük şahmat ustaları öz hünərlərini ən çox burada göstərirlər. Çaparaqlıq, lakoniklik və bunlarla yanaşı müəllifi məharəti bu hekayədə özünü lazımınca göstərir.

- Hekayənin hər iki obrazı müxtəlif siniflərə təmsil edir. Vonmiqlasov dini, teoloji dünyagörüşü, Sergey Kuzmiç isə dünyəvi, pozitivist dünyagörüşü. Və bu iki baxış hekayədə qarşı-qarşıya qoyulur. Hansı tərəf daha ağır gəlir, ağrıdan xilas ola bilməyən dini tərəf, yoxsa onu xilas etməyi bacarmayan elmi-pozitivist dünyagörüşü?

- Fikrimcə, Çexov bu cür dilemmanı ən çox nəticəsini oxucuya çatdırmaq istəmir. Çexov deyilən iki dünyagörüşünü nə qarşı-qarşıya qoymaq, nə də birini digərindən üstün tutmaq istəyib. Onların hər ikisinin faciəsini verməklə ümumi naşılığı tənqid edib. O, əsərində iki başqa zümrədən olan qəhrəmanlar da seçə bilərdi. Əsərdə Çexov qəhrəmanlarını belə təsvir etməklə, əslində, onların aid olduqları zümrənin naşılıqdan uzaq olan fərdlərini göstərməyə çalışıb. Oxuduqca əsərdə təsvir olunan mənfiliklər oxucunun xəyalında yazıçının təsvir etmədiyi yaxşı keyfiyyətləri canlandırır. Bu, Çexovun özünəməxsus üslubudur.

- Hekayə ironik ladda yazılan, ancaq dramatik bir hekayədir. Zarafatlarla boldur və bu zarafatlar obrazların xarakterinin açılmağında əvəzsiz rol oyanır. Mətnin içindəki bu ironiyaların, zarafatların bir vəzifəsi obrazların xarakterini açmaqdırsa, düşünmək olarmı ki, başqa bir vəzifə də iki təbəqə - dini və dünyəvi təbəqə arasında olan əzəli və əbədi mübarizəyə gülməkdir, ona ironiya eləməkdir?

- Bu incə zarafatların yaratdığı təbii təbəssümlər əsərə canlılıq yaradır. Əsərdə kilsə xidmətçisinin karbol şüşəsinə xaç çəkməsi ən gülməli səhnələrdən biridir və hekayəyə canlılıq gətirir. Onun ara həkimlərinin yanında özünə şəfa axtarması və onların həmin şəxsə gülməli tövsiyələri ilə müalicə etmək istəkləri oxucuda gülüş doğurur. Çexovun bu kiçik hekayədə öz məramını açmaqda bu üsul ona çox yardımçı olur, oxucunu darıxdırmır və onu həmişə maraqda saxlayır.

- Vonmiqlasov feldşerin yanına kilsə çörəyi ilə gəlir. Sanki din dünyəviliklə görüşə öz “köhnə adətlərini” də gətirir. Diqqətli oxucu hadisələrin xristianların müqəddəs günü olan bazar günündə cərəyan edir. Hadisə boyu o çörək masanın üzərində qalır, elə bil, hadisələrə şahidlik edir. Vonmiqlasov sonda onu götürüb çıxır. Hekayədəki kilsə çörəyinin daha hansı məna çalarları haqqında düşünmək olar?

- Birinci qəhrəmanların ikisini də soyadlarına nəzər salaq. Obrazın istər adı, istərsə də soyadı onun xarakterini özündə əks etdirir. Burada da hər iki obrazın soyadları mənfi anlamdadır. Nəzər yetirsək görərik ki, əsərdə onların ad və ata adlarından çox onlara mənfi mənaları özündə ehtiva edən soyadları ilə müraciət olunur. Bu oxucuya əvvəlcədən bildirilən bir xəbərdarlıqdır. Kilsə çörəyini gətirilməsinə gəldikdə isə yenə də Çexov burada din xadiminin çörək kimi müqəddəs olmalı olduğunun lazımlığını göstərməyə çalışmışdır. Savadsız, az oxumuş insan müqəddəslikdən hər zaman aşağıda dayanır. Çörək, kilsə və dinin - hər üçünün burada yazıçı tərəfindən eyniləşdirdiyini görürük. Lakin çörəyi daşıyanın da ona layiq olmasına lazımlığını vurğulamağı da unutmur. Həmin insan məhz bu müqəddəsliyə layiq olmadığı üçün çörəyi də özü ilə aparır.

- Feldşer din xadiminin dişini uğurla çəksəydi, sizcə, hekayə necə bir sonluqla bitəcəkdi?

- Əgər feldşer xəstənin dişini uğurla çəksəydi, yazıçının qarşısına qoyduğu məqsədi - “həkimlik özfəaliyyət sahəsi deyil” mesajını oxucuya çatdıra bilməyəcəkdi. Həkimlik sadəcə üzdə görünən xəstəliyi müalicə etmək deyil, onun səbəbini araşdırmaq, kökündən həll edə bilməkdir. Bunun üçün də dərin təfəkkürə malik olmaq lazımdır. Bu təfəkkürə onun yaranması, var olması, xüsusiyyətləri, onların bütün fəlsəfəsi hamısı daxildir. Heç təsadüfi deyil ki, bir əsrə yaxındır bütün dünya həkimlərinin artıq bu fikri - təbabətin tibb, fəlsəfə və incəsənətin ilahi vəhdətindən inkişaf etməsi fikrini müdafiə edirlər. Həkim fəlsəfəni, incəsənəti bilməsə elə feldşerizmə yuvarlanır. Belə deyək, o, həkimlik xorunda heç zaman solo oxuya bilməz. Dünya alimlərinə nəzər salsaq, həkim sənətinə yiyələnən ən məşhur insanlar mütləq fəlsəfəni də bilirlər. Ədəbiyyatda Nizamiyə “Həkim Nizami” deyilməsi onu bu peşə ilə məşğul olduğunu göstərmir, bütün elmlərə vaqif olduğu və dərindən bildiyini göstərir. Əgər bu əsərdə feldşer dişi uğurla çəkə bilsəydi, əsərin məzmun yükü bu səviyyədə olmazdı.

- Vonmiqlasovun dişi - ənənələrlə yaşayan insanların ağrısının ifadəsidir, bu günlə ayaqlaşa bilməməyinin simvoludur. Diş ağrıyır, ancaq onu tərpətdikcə daha da artır ağrı. Xilas olmaq üçün isə daha böyük arığıyla üzləşmək lazımdır. Bu hekayə Rusiya maarifçiliyinin iflasını ifadə edən bir hekayə ola bilərmi? Modernlik köhnəliyi nə qədər sıradan çıxarmağa çalışsa da, yenə də ağızda dişdən bir qırıq qalır, yəni, köhnədən tam xilas olmaq mümkünsüzdür.

- Çexov dövrümüzdə də aktual olan məsələyə toxunmuşdur. Həkimliyin qanunlarını bilən bir adamın qələmindən çıxan bu kiçik əsər bir çox problemlərə işıq tutur. C.Məmmədquluzadə, M.Ə.Sabir və o qəbildən olan insanların böyük bir qismi özlərini cəmiyyət üçün şam kimi yandırdılar. Onların təbliğ etdikləri ideyalara, aradan nə qədər zaman keçməsinə baxmayaraq hələ də xurafata inanan əcaib insanlar hər yerdə var. Həmin o qalan diş qırığı onların timsalında digər böyük maarifçilərin, böyük qələm sahiblərinin etdikləri işin təsirinə məruz qalmayaraq, islaholunmaz insanların mövcudluğunu əks etdirir. Çexov bununla demək istəyir ki, cəmiyyətdə nə qədər bu cür ideyalar təbliğ edilsə də, az da olsa, islaholunmaz insanlar qalacaqlar. Yəni hekayədəki diş qırığı kimi onlardan tam xilas olmaq çətindir.

- Kuzmiçin uğurlu diş əməliyyatı da olub. Oxumuş, təhsilli bir adamın dişini çəkib. Kuzmiçin yeganə uğurlu əməliyyatı o adamın üzərində olub. Hekayə elə həmin adam haqqındakı bir neçə cümlə ilə bitir. Bəlkə, Kuzmiçi feldşerliyə, üst mənada isə həyata bağlayan yeganə hadisə həmin adamın dişini uğurla əməliyyat etməsidir?

- Çexov bununla göstərmək istəyir ki, professional ovçu hansı ova atəş açsa, hədəfə dəyəcək, amma ovçuluqdan xəbəri olmayan bir insan on atəş açsa, bəlkə, biri uğur qazana bilər. Yəni başda həkimlik olmaqla, bəzi önəmli sahələrdə özfəaliyyət yolverilməzdir. Hər hansı bir adamın dişini uğurla çəkməsi onun fəaliyyətinin peşəkar olduğunu göstərmir. Həkim ola bilmək üçün 20-25 illik uzun bir fəaliyyət yolu qət etməlisən ki, mükəmməl həkim olasan.

- Həkim evlənməyə gedib. Xəstəxana feldşerə bundan sonra tapşırılır. Xəstələrə o baxır. Bəs feldşer Yegipetski ilə nə zaman görüşmüşdü? Axı o həmişə yerində olmurdu və din xadimi ilə görüşü də tamam təsadüf nəticəsində baş tutmuşdu. Feldşerin yeganə təsəllisi olan Yegipetski, bəlkə, onun uydurmasıdır?

- Bədii əsərdə olan bütün uydurmalar müxtəlif məqsədlərə xidmət edir. Buradakı məqsəd bayaqdan sadalanan bütün hadisələri sənətin dili ilə insanlara ustalıqla çatdıra bilməkdir. Yazıçı oxucuya məqsədini çatdırmaq üçün feldşeri, kilsə xadimini müxtəlif yerlərdə görür. O, bunların hamısını birləşdirərək bir məqsədə xidmət etmişdir. Lakin bu da qeyd olunmalıdır ki, bu əsəri həkimlikdən uzaq bir şəxs yazsaydı qeyri-professional alınardı.

Söhbətləşdi:
Fərid Hüseyn